

Krystyna Turek

Rola analizy muzycznej w kształtowaniu osobowości przyszłych muzyków : na przykładzie Wojewódzkiego Przeglądu Zespołów Folklorystycznych "Wici" w Chorzowie

Wartości w muzyce 2, 49-56

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krystyna Turek

Uniwersytet Śląski
Katowice

Folklor muzyczny w edukacji regionalnej (na przykładzie Wojewódzkiego Przeglądu Zespołów Folklorystycznych „Wici” w Chorzowie)

Postępujący proces cywilizacyjny oraz zmieniająca się sytuacja społeczna, polityczna i gospodarcza Polski ma ogromny wpływ na jakość życia jednostkowego, rodzinnego, wspólnotowego i narodowego. W atmosferze obserwowanego dziś niepokoju moralnego oraz lęku egzystencjalnego część społeczeństwa, a zwłaszcza generacja ludzi młodych, zwraca się ku przeszłości, ku tradycji, poszukując swoich korzeni i źródeł, poszukując oparcia i wzorów postępowania w fundamentach tradycyjnego modelu kultury rodzimej. Jak słusznie zauważył ks. Leon Dyczewski: „Człowiek zafascynowany wciąż nowymi osiągnięciami w otaczającym go świecie nieco zapomniał o sobie. Wprawdzie o sobie też dzisiaj więcej wie niż chociażby kilkanaście lat temu, ale wydaje się, że coraz mniej siebie rozumie, że czuje się coraz bardziej zagubiony. Kiedyś, kiedy wkład człowieka w wygląd świata był znikomy, człowiek zajmował w nim określone miejsce i czuł się w nim pewnie. Dzisiaj, kiedy zdolny jest wszystko niemal w świecie zmienić i urządzać go po swojemu, wydawałoby się, że powinien czuć się w nim o wiele lepiej, bo go dobrze zna. Tymczasem gubi się w nim, nie może trafić na właściwe drogi”¹.

Zwrot ku przeszłości oraz poszukiwanie własnych korzeni może być aktem wolicjonalnym każdego człowieka, ale w przypadku ludzi młodych, zwłaszcza dzieci i młodzieży, powinien stanowić cel programowy współczesnej edukacji szkolnej. Cel taki postawiło sobie wiele placówek oświatowych,

¹ Ks. L. D y c z e w s k i: *Zagubienie i odnajdywanie człowieka w nowoczesnej kulturze*. W: *Krajowy kongres kultury wsi. Przemówienia. Referaty. Dyskusja. Uchwały*. Red. A.J. O m e l a n i u k. Wrocław—Ciechanów 1997, s. 48.

w tym polska szkoła, które przyjęły nowe zadania związane z realizacją edukacyjnej ścieżki regionalnej. W programie zreformowanej szkoły polskiej, który określił nowe cele nauczania i wychowania, znajdujemy propozycje dotyczące tzw. ścieżek edukacyjnych. Na uwagę zasługuje ścieżka określona mianem: *Edukacja regionalna — dziedzictwo kulturowe w regionie*, realizowana na różnych etapach kształcenia w szkole podstawowej i gimnazjum². Autorzy reformy uznali, iż w procesie wychowania człowieka twórczego i otwartego na sprawy innych ludzi oraz ich kultury niezbędne jest ukształtowanie poczucia godności, szacunku i dumy z własnej tożsamości rodzinnej, lokalnej, regionalnej. Tylko takie wychowanie pozwala młodemu człowiekowi bez kompleksów poruszać się we współczesnym świecie. Za cel kształcenia i wychowania uznano m.in. poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu, wartości kulturowych wspólnoty lokalnej i jej związków z kulturą narodową, rozwój postaw patriotycznych, ugruntowanie poczucia tożsamości narodowej przez rozwój tożsamości regionalnej. Za niezmiernie ważne uznano rozwijanie wiedzy o przeszłości regionu w powiązaniu z tradycjami własnej rodziny, poczucie odpowiedzialności i miłości ojczyzny oraz poszanowanie dla polskiego dziedzictwa kulturowego, przy jednoczesnym otwarciu się na wartości różnych kultur zarówno Europy, jak i świata. W założeniach programowych oraz szczegółowych treściach dydaktyczno-wychowawczych dotyczących dziedzictwa kulturowego w regionie ważny dział wypełniają zagadnienia tradycyjnej kultury ludowej, folkloru muzycznego i tanecznego oraz folkloryzmu. Zwrócono uwagę na muzykę i pieśń ludową, tradycyjne instrumenty, na tańce, gry i zabawy dziecięce, zwyczaje i obrzędy doroczne oraz rodzinne, z uwzględnieniem pierwiastków magicznych, symbolicznych i ludycznych. Wskazano na inspirującą rolę folkloru i sztuki ludowej, na współczesny folklor rekonstruowany, także środowiskowy i zawodowy, na przenikanie kultur oraz wpływ tradycyjnych wartości na życie społeczne, na koegzystencję różnych kultur w regionie oraz przejawy tolerancji ze szczególnym podkreśleniem zgodności współżycia z innymi społecznościami³. Słuszne wydają się stwierdzenia Mirosławy Bobrowskiej, iż „[...] treści zawarte w ścieżce edukacyjnej *Dziedzictwo kulturowe w regionie* stanowią w pewnym sensie program ochrony młodego pokolenia przed bezrefleksyjnym przyjmowaniem unifikującej się kultury (często pod wpływem mody na bezwartościową kulturę masową), a polskiej kultury narodowej i regionalnej przed deformacją i zatraceniem jej ponadczasowych wartości, włas-

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz.U., Nr 14, poz. 129; zob. Akty prawne i dokumenty. W: *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*. Red. S. Bednarek. Wrocław 1999, s. 9—10.

³ Zob. *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*. W: *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole...*, s. 11—22.

nych korzeni i własnej tożsamości, zwłaszcza w procesie włączania Polski do europejskiej wspólnoty”⁴.

Ten nowy rodzaj kształcenia zawarty w propozycjach programowych współczesnej szkoły wymaga dobrze przygotowanej do tego kadry pedagogicznej, wyposażonej w obszerny zasób wiedzy nie tylko teoretycznej, ale przede wszystkim praktycznej. Realizowanie treści programowych z zakresu dziedzictwa kulturowego w regionie zmusza nauczycieli oraz studentów, przyszłych pedagogów, do permanentnego wysiłku kształcenia.

Aby młode pokolenie Polaków nie wzrastało w braku świadomości swojego dziedzictwa, trwają poszukiwania coraz to nowszych metod nauczania i pozyskiwania wiedzy o własnym regionie, miejscu zamieszkania, ojcowiznie, wiedzy o własnej tradycji lokalnej i regionalnej. Kształtowanie poczucia odrębności, ale i własnej wartości, jest procesem długotrwałym. Dla każdego młodego człowieka ważne znaczenie będzie miało utrwalanie pamięci o tradycji oraz poszerzanie wiadomości o dotychczasowych osiągnięciach rodzimej kultury, zachowanych zabytkach, o dorobku artystycznym pokoleń ludzi działających na własnej ziemi, jak również świadomość lokalnych wydarzeń dziejowych, słowem: znajomość wszystkich wytworów dawnej kultury. W zdobywaniu wiedzy o przeszłości i kulturze własnego regionu podstawową rolę odgrywają nauczyciele akademicy i wychowawcy szkolni, animatorzy kultury, działacze społeczno-kulturalni, wśród nich zaś lokalni twórcy i uczestnicy działających w terenie zespołów. Wymienione grono ludzi powinno zwrócić uwagę na zapoznanie dzieci i studium młodzieży z ich tradycją lokalną i regionalną, powinno uczyć szacunku i pamięci dla dorobku kulturowego minionych pokoleń. Jan Paweł II wypowiedział się w tym względzie następująco: „Pamięć jest tą siłą, która tworzy tożsamość istnień ludzkich, zarówno na płaszczyźnie osobowej, jak i zbiorowej. Przez pamięć bowiem w psychice osoby tworzy się poiekąd i krystalizuje poczucie tożsamości”⁵.

We współczesnej dydaktyce za szczególnie obiecujące uznać trzeba wszelkie inicjatywy podejmowane przez pedagogów na różnych szczeblach edukacji, zwłaszcza zaś te, które dotyczą bezpośredniego odbioru sztuki ludowej w kontakcie twórców z odbiorcami. Dlatego też w procesie edukacji regionalnej ważną rolę odgrywać powinien żywy przekaz wartości kulturowych, przede wszystkim słuchowy i wizualny odbiór wykonywanych pieśni, tańców i muzyki ludowej. Okazją do bardzo bliskiej i bezpośredniej łączności z twórczością ludową jest organizowany od wielu lat przez Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie Wojewódzki Przegląd Zespołów Folklorystycznych „Wici”, którego 28. edycja odbyła się w czerwcu 2007 roku. Przegląd organizowany w Skan-

⁴ M. Bobrowska: *Problemy kultury ludowej, folkloru i działalności artystycznej w programie kształcenia ogólnego*. W: *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole...*, s. 109.

⁵ Jan Paweł II: *Pamięć i tożsamość*. Kraków 2005, s. 149.

senie, w pięknym otoczeniu przyrody, ma wyjątkową aurę, nastrój i zasięg społeczny. Uczestnicy konkursu prezentują różnorodne formy i gatunki folkloru obrzędowego, pieśniowego i tanecznego⁶. Odbiorcą scenicznych wykonań jest szerokie grono słuchaczy i widzów przybyłych na tę imprezę. Podkreślić należy, iż w realizacji zadań dydaktycznych edukacji regionalnej wyraźne miejsce zająć powinien czynny udział studentów, dzieci i młodzieży szkolnej w przeglądzie folklorystycznym „Wici”. Impreza kulturalna oferująca szeroką gamę utworów ludowych, pieśni, muzyki i tańca, różnych sytuacji obrzędowych dorocznych i rodzinnych oraz inscenizacji zwyczajów chłopskich, rodzinnych, domowych i towarzyskich, spełnia doniosłą rolę kulturową, poznawczą, dydaktyczną i wychowawczą. Świadomy udział młodzieży w odbiorze folkloru muzycznego umożliwi jej skonfrontowanie wiedzy teoretycznej z praktyką wykonawczą oraz realne poznanie rodzajów muzykowania ludowego. Żywy kontakt widzów z wykonawcami ludowymi, z prezentowanymi pieśniami, tańcami i brzmieniem kapeli, dawnymi zwyczajami i obrzędami cyklu dorocznego i rodzinnego, zwyczajami rolniczymi, gospodarskimi oraz zajęciami domowymi, będzie niezwykle pomocny w zachowaniu pamięci o przeszłości, w odczytaniu i zrozumieniu zasad funkcjonowania tradycji ludowej, jak również żywotności, roli i znaczenia utworów wokalnych, tanecznych i instrumentalnych w całości dawnej kultury obyczajowej. Podczas przeglądu każdy uczestnik imprezy może poznać podstawowe formy pieśniowe prezentowane w wielu odmianach i wariantach — od przykładów pieśni obrzędowych, ulubionych pieśni powszechnych do ujęć zawodowych. Poważny wkład w upowszechnianiu wątków tekstowych i melodycznych oraz form tanecznych mają zespoły biorące udział w konkursie. Ich wielką zasługą jest prezentowanie mniej znanych, często już zapomnianych przez większą część społeczeństwa utworów, wydobywanych z zakamarków pamięci starszych wiekiem informatorów ludowych. Wykonawcy ratują od zapomnienia część dawnej kultury muzycznej, upowszechniają wśród słuchaczy nowe wątki tekstowe i melodyczne, które przyjmowane są z aprobatą i aplauzem publiczności. Podczas przeglądu każdy uczestnik może więc poznać najbardziej charakterystyczne przykłady różnych grup pieśni. Do cennych poznawczo utworów należą pieśni towarzyszące obrzędowi dorocznemu (np. marzanna, goik, sobótka, dożynki, ostatki, babski comber, kolędowanie) i rodzinnym (np. wesele, pogrzeb) oraz zajęciami gospodarskim i rolniczym (np. darcie pierza, kiszanie kapusty, wyzwolenie kośnika, sianokosy), pieśni należące do grupy powszechnych, a wśród nich piękne wątki liryczne, pieśni o tematyce refleksyjnej, miłosnej, zalotnej, społecznej, rodzinnej, sieroczej, patriotycznej, dawne ujęcia balladowe o wydźwięku dramatycznym czy też zapomniane legendy o świętych, wreszcie pieśni zawodowe,

⁶ K. K a c z k o: *Zespoły folklorystyczne i ich rola w utrzymaniu tradycji własnego regionu*. W: *Ludzie i kultury*. Red. I. B u k o w s k a - F l o r e Ń s k a. T. 1. Żory 2003, s. 279—294.

z charakterystycznymi dla Górnego Śląska przykładami pieśni górniczych i hutniczych, pieśni gospodarsko-rolnicze, myśliwskie i żołnierskie. Zespoły sięgają ponadto do różnych wzorów wykonawstwa ludowego. W przeglądzie uczestniczą bowiem grupy wokalne (śpiew a cappella), kapele ludowe prezentujące różne brzmienie i skład instrumentalny, wreszcie zespoły inscenizujące dawne zwyczaje i obrzędy chłopskie z bogatym zestawem rekwizytów, sprzętów gospodarstwa domowego i narzędzi rolniczych. Repertuar jest zatem urozmaicony, co wiąże się z obowiązującym regulaminem przeglądu. Dlatego na scenie oprócz grup śpiewaczych i kapel ludowych występują zespoły taneczne, które prezentują regionalne tańce z towarzyszeniem kapeli, jak również zespoły dziecięce, prezentujące folklor swojej grupy wiekowej (gry, zabawy, wyliczanki, kołysanki, marzanna i goik, kolędy życzące). Ważne funkcje dydaktyczne i wychowawcze spełnia kategoria „Mistrz i uczeń”, ujawniająca nie tylko nowe talenty i dyspozycje wykonawcze młodych ludzi, ale przede wszystkim mechanizm funkcjonowania, pielęgnowania i trwania folkloru poprzez podtrzymywanie międzypokoleniowego przekazu, który był podstawą komunikowania się w tradycyjnym systemie kultury ludowej.

Folklorystyczne „Wici” spełniają wiele doniosłych funkcji, które rozpatrywać można w kilku płaszczyznach i planach, w odniesieniu do uczestników przeglądu, słuchaczy i odbiorców wykonań, w tym również postulowanego udziału uczącej się młodzieży. Kilkuletnia obserwacja zmagających konkursowych pozwala zauważyć, iż ustalenia regulaminowe w poważnym stopniu motywują zespoły do poszukiwań nowych materiałów źródłowych, inspirują wykonawców do wydobywania mało znanych, często archaicznych pieśni, zachowanych w pamięci starszych wiekiem informatorów, pieśni, które funkcjonowały w dawnej tradycji obyczajowej. Wykonawcy utworów solowych mają w tym procesie poważny udział, ratują bowiem od zapomnienia wiele unikatowych wątków pieśniowych, zwłaszcza balladowych, religijnych, dziadowskich i historycznych, prezentowanych w ujęciach wariantowych, zarówno tekstowych, jak i muzycznych, wprowadzając je w obieg społeczny. Współuczestnictwo zespołów folklorystycznych, które reprezentują zróżnicowane kulturowo społeczności lokalne oraz poszczególne subregiony województwa śląskiego, pozwala nie tylko na wzajemną ocenę występów, porównanie i odkrywanie różnic lub podobieństw wątków pieśniowych czy też zachowań zwyczajowych, ale przede wszystkim pobudza do dalszych działań artystycznych, utrzymania wysokiego poziomu prezentacji oraz pietyzmu w doborze repertuaru.

Dla dorosłych widzów i uczestników imprezy rola przeglądu ma nieco inny charakter. Podczas występów zespołów folklorystycznych słuchacze odbywają często intymną podróż do przeszłości, do lat dzieciństwa i młodości, przypominają sobie wydarzenia z własnego życia. Śpiewy, muzyka i tańce rodzą wśród słuchaczy niejedną refleksję, pomagają w przywoływaniu wspomnień o domu rodzinnym, przyjaciółach, o sposobach spędzania czasu wolnego, zwłaszcza

świętecznego, dziecięcych gier i zabaw, które wypełniały okres szczęśliwego i beztrudnego dzieciństwa, sprzyjają też pewnej nostalgii za utraconą młodością pełną planów, życiowej energii oraz nadziei na przyszłość.

Zupełnie odmienną, bodaj najistotniejszą funkcję spełnić może przegląd zespołów folklorystycznych, gdy czynnym odbiorcą będzie młodsza generacja słuchaczy, składająca się z dzieci, młodzieży szkolnej i studentów. „Wici” staną się wówczas ważną lekcją pogładową, realizowaną poprzez żywy kontakt widzów z wykonawcami ludowymi. W ten sposób młodzi ludzie, odpowiednio przygotowani przez nauczycieli realizujących program edukacji regionalnej, będą mogli poszerzyć swoją dotychczasową wiedzę o kulturze ludowej oraz zdobyć nowe doświadczenia, wywodzące się z bezpośredniej obserwacji różnych zjawisk tradycyjnej kultury, w autentycznym wykonaniu. Tylko żywe obcowanie słuchaczy z wykonawcami ludowymi pozwoli na przeżycie duchowego poczucia więzi i wspólnoty grupowej, na bliski kontakt z muzykami, w tym również poznanie instrumentów muzycznych, sposobów wykonawczych, rodzajów zespołów, poznanie bogatego repertuaru oraz charakterystycznego brzmienia muzyki ludowej. Możliwości i sposoby realizacji założeń programowych dotyczących dziedzictwa kulturowego w regionie mogą być zróżnicowane. Wiele zależy od postawy, decyzji i wyboru zadań przez samego pedagoga. Należy więc stale przypominać, iż dziedzictwo rodzimej kultury należy chronić, przede wszystkim poprzez mądrą edukację, akcentującą wartości istnienia kultur lokalnych, poprzez uświadomienie roli, jaką odgrywają one w rozwijaniu poczucia tożsamości własnej, tej lokalnej, ale również narodowej⁷.

W procesie edukacji regionalnej ważne znaczenie ma retrospektywne spojrzenie na tradycje ludowe, które na żywo obserwować możemy podczas odbywającego się Wojewódzkiego Przeglądu Zespołów Folklorystycznych „Wici”. W tej bezpośredniej konfrontacji teorii z praktyką wykonawczą współczesna młodzież pogłębi nie tylko wiedzę o wielkich przemianach kulturowych, ale dostrzegając i rozumiejąc historyczne procesy, z szacunkiem odniesie się do roli i znaczenia twórczości folklorystycznej, stanowiącej rdzeń tradycyjnej kultury społeczno-obyczajowej. Rozpozna też uniwersalne wartości tej kultury, które we współczesnym świecie urosły do rangi zjawisk koniecznych, wręcz niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa⁸. Do tych wartości należą: rodzina, poczucie więzi rodzinnej, wspólnotowej, lokalnej, sąsiedzkiej, środowiskowej, solidarności i odpowiedzialności za wspólnotę, obyczajowość z całą gamą obrzędów, zwyczajów i zachowań społecznych, umiłowanie przyrody, ładu i porządku, religijność, miłość i przywiązanie do ziemi

⁷ Zob. K. Turek: *Folklor muzyczny w procesie edukacji regionalnej*. W: *Integrujące wartości muzyki*. Red. J.K. Dadał-Kozicka, W. Jankowski. Warszawa—Cieszyn 2002, s. 125—136.

⁸ D. Simonides: *Kultura ludowa a utrzymanie tożsamości narodowej*. W: *Krajowy kongres kultury wsi...*, s. 65.

rodzinnej. W okresie jednoczenia się Europy zachowanie własnej tożsamości kulturowej nurtuje wiele europejskich społeczeństw. Przeto ogromnego znaczenia nabierają uczucia więzi regionalnej i lokalnej, wspólne dziedzictwo kulturowe, wspólna tradycja, wartości i przesłania etyczno-moralne wywodzące się z pokładów rodzimej tradycji. Trwałym podłożem więzi regionalnych pozostaje nadal wspólna gwara, strój, sposób bycia, więzi lokalne, obyczaje oraz cały system wartości uznawanych przez społeczność lokalną. Wymienione treści, charakterystyczne dla tradycyjnego modelu kultury ludowej, przekazywane w pewnym zakresie podczas organizowanego przeglądu zespołów folklorystycznych, spełniają ważne cele, przede wszystkim poznawcze, dydaktyczne i wychowawcze, ale również głęboko ludzkie, więziotwórcze, integracyjne i wspólnotowe, rekreacyjne i ludyczne. Jako ważną część dziedzictwa kulturowego należy je nie tylko chronić i pielęgnować, ale przede wszystkim dokumentować i popularyzować w jeszcze szerszym kręgu społecznym.

Folklor muzyczny, obrzędowy, pieśniowy i taneczny przekazywany na współczesnej scenie może utrzymywać dawne, zbliżone do autentyku, ludowe tradycje muzyczne, co czyni w świadomy sposób wiele zespołów regionalnych, ale może równocześnie wyzwać potrzebę współzycia z nim trwale i mocno, inspirować wykonawców do dalszych wysiłków twórczych. Pamiętać należy, że przekaz dziedzictwa kulturowego i duchowego jest podstawowym warunkiem trwania danej kultury, a słowo „tradycja” (pochodzi od łacińskiego *tradere*) mówi o funkcji pamiętania i przekazywania⁹.

Wojewódzki Przegląd Zespołów Folklorystycznych „Wici” w Chorzowie może być zatem receptą na spełnione życie artystyczne wielu grup regionalnych, zespołów wokalnych i instrumentalnych. Dla współczesnego pokolenia słuchaczy pozostanie niecodzienną okazją do poznawania i utrwalania wiedzy o przeszłości, do odkrywania rodzimych korzeni, uniwersalnych wartości i ponadczasowych przesłań folkloru, do utożsamiania się z własnym regionem i jego kulturą.

⁹ Zob. Jan Paweł II: *Pamięć i tożsamość...*, s. 151—156.

Krystyna Turek

**A music folklore in a regional education
(on the example of “Wici”, a Voivodship Overview of Folklore Bands in Chorzów)**

S u m m a r y

The subject-matter of the article is connected with the programme issues of “A regional education a cultural heritage in the region”. The text proposes an active participation of the youth in “Wici”, a Voivodship Overview of Folklore Bands organized by an Upper-Silesian Ethnographic

Park in Chorzów. The review itself can be a precious object lesson, during which the old songs, music and dances, family traditions, calendar customs and social behaviours are presented.

A living contact the participants of this meeting have with the past, traditional verbal-music works and folklore performance will allow for consolidating the knowledge on one's own cultural heritage. It will also help to discover one's own origins and universal values of folklore as well as identify oneself with the region and its culture.

Krystyna Turek

**Le folklore musical dans l'éducation régionale
(à l'exemple du Festival des Groupes Folkloriques « Wici » de la Voïvodie à Chorzów)**

R é s u m é

Le sujet de l'article est lié avec des problèmes de programme de « l'Education régionale — le patrimoine culturel de la région ». Le texte présente la proposition d'une participation active de la jeunesse scolaire dans le Festival des Groupes Folkloriques « Wici » de la Voïvodie, organisé par Górnośląski Park Etnograficzny à Chorzów. Le festival peut être une étude sur le terrain importante, pendant laquelle on présente des chants, la musique et des danses anciens, des traditions familiales, des coutumes et des formes sociales.

Un contact vif des participants de la rencontre avec le passé, avec une production traditionnelle musicale et verbale et avec une représentation folklorique permet de consolider la connaissance du patrimoine culturel. C'est également une occasion pour découvrir ses racines et des valeurs universelles du folklore, et s'identifier à sa région et à sa culture.